

Forráskiadvány a Kádár-korszak cigánypolitikájáról

Hajnáczy Tamás (szerk.): „Egyértelmű, hogy a cigányok nem tekinthetőek nemzetiségnek.” Cigánypolitika dokumentumokban 1956–1989 Gondolat Kiadó, Budapest, 2015.

Kádár János az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1961. június 20-i ülésén mondta a könyv címéül választott idézetet. „A cigány lakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos feladatokról” tárgyaltak ekkor, s a párt első embere ezzel a kijelentéssel sommásan irányt mutatott egy egész korszak számára.¹

A Hajnáczy Tamás szerkesztette dokumentumgyűjtemény nagy feladatra vállalkozik. A kádári korszak 33 éve alatt keletkezett iratanyagok közlésénél a Szerző teljességre törekedett: már publikált párt dokumentumok mellett ismeretlen minisztertanácsi, valamint kormányhatározatokat válogat be (ezek a határozatok, illetve állásfoglalások végrehajtására kiadott ú.n. 3000-es szigorúan bizalmas iratok).

A források jelentős részét a korszakban titkos ügyiratnak minősítették, „eltitkolva a pártállam — karhatalmat sem nélkülöző — kényszerasszimilációs cigánypolitikáját.”

Mezey Barna által 30 éve szerkesztett munka² „folytatását”, illetve kiegészítését vállalta a Szerző, melyet az állampárti időszak egészére kiterjeszt. A folytonosság abban is megnyilvánul, hogy Hajnáczy Tamás kötetét éppen Mezey Barna mutatta be a közönségnek tavaly, méltatva annak erőnyeit.³

„A forráskiadvány nem a cigányságról szól, hanem a hatalom cigánysághoz fűződő viszonyáról.”⁴ — írja bevezetőjében a Szerző. Mik is voltak ennek a viszonynak a legfontosabb jellemzői? Melyek azok a sarokkövek, amikre épült az állami cigánypolitika?

1 A kötetről már megjelent egy kritika Szuhay Péter antropológus tollából. *Szuhay Péter: A cigányság nem volt nemzetiség, s mi lett azáltal, hogy azzá lett?* — Hajnáczy Tamás dokumentumgyűjteményének csemegézése kapcsán. In: *Új Egyenlítő*, 2016. március 14.

2 A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422–1985. Szerk.: Mezey Barna, a bevezetést írta, dokumentumokat válogatta és jegyzetekkel ellátta Mezey Barna, Pomogyi László és Tauber István. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986.

3 2015. december 9-én a Károli Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom Kutatóintézetének szervezésében került sor az ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola doktorandusza könyvének bemutatójára.

4 „Egyértelmű, hogy a cigányok nem tekinthetőek nemzetiségnek.”... i. m. 14. p.

Az '50-es évek a cigányok széles tömegeit korábban nem tapasztalt szegénységbe taszította. Az ismert tények: a birtokszerkezet átalakítása, a mezőgazdaság szocialista átszervezése, a paraszti rétegek likvidálása megannyi szög lett a mezőgazdasághoz és a hagyományos falusi világhoz kötődő cigányok „koporsójában”.

A különféle minisztériumok kudarcos intézkedései után (ahol közegészségügyi, népművelési, illetve rendészeti kérdésként kezelték a problémákat) a Pártközpont kezdett el foglalkozni a „cigánykérdéssel”. Először 1956-ban készített az MDP Adminisztratív Osztálya előterjesztést, „Javaslat a Politikai Bizottsághoz a magyarországi cigány-kérdés rendezésére” címmel. A sajátos helyzetű, szegény néprétegeként számon tartott cigányság társadalmi beilleszkedését tűzte ki célul a kormányzat. A remélt és elvárt társadalmi integráció csak nagyon vontatottan haladt. Az ekkor 150–200 ezer főre becsült magyarországi cigány népességet — életmódjuk és beilleszkedtségük alapján — három csoportba sorolták: „a letelepedett cigányok”, „a falu-és városzéli cigánytelepek lakói”, továbbá a „félleg letelepedett és vándorcigányok”. Az utóbbi két csoportba tartozott a cigányság háromnegyede, ezen belül is a vándorló életmódot legtovább fenntartó oláh cigányok. (Bár a korszakban a cigányokat nem etnikus alapon tartották nyilván!) A „cigánykérdés” — valamint a ki nem mondott „szegénykérdés” — nem jelentett mást ekkor, mint a cigányok foglalkoztatási, lakhatási, egészségügyi és oktatási helyzetének leírását, megoldási javaslatok megfogalmazását.

1961-ben az említett határozat a pártállam kényszerasszimilációs cigánypolitikája alapjait fektette le.⁵ A kiadott határozatot a Szerző a bevezetésben részletesebben elemzi.⁶

Pár éven belül kiderült, hogy az 1961-es párthatározat végrehajtása kudarcra van ítélve, többek között azért, mert a szerteágazó problémahalmazt nem tudták az érintett minisztériumok összehangoltan kezelni, továbbá nem volt átfogó képük a cigányság nyelvi és etnikai rétegzettségéről sem. Ezért aztán az Agitációs és Propaganda Bizottság⁷ állásfoglalásában előírta az MTA Szociológiai Kutatócsoportjának, hogy kezdje el a cigányság mélyrehatóbb vizsgálatát. Az eredmény nem váratott magára sokáig: Kemény István⁸ (MTA Szociológiai Kutatóintézete)

5 MSZMP KB PB 1961. június 20. „A cigánylakosság helyzetének a megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról”. „Egyértelmű, hogy a cigányok nem tekinthetők nemzetiségnek.”... i. m. 117–121. p.

6 Uo. 25–29. p.

7 Uo. XI/A dokumentum (MNL OL M-KS-288.f.41/1968/100.ő. e.), 167–168. p.

8 Kemény István (1925–2008) a magyar szociológia kiemelkedő alakja, a szegénykutatás meghatározó személyisége, aki munkásságával iskolát teremtett. Róla és a „Kemény-iskoláról” két-

vezetésével 1971-ben országos cigánykutatásba kezdtek. A reprezentatív szociológiai felmérés szerint magyar anyanyelvű, magát muzsikusnak mondó cigány (71%), romani anyanyelvű, magát romának mondó oláh cigány (21%) és legkisebb arányban román anyanyelvű, magát beásnak mondó teknővájó cigány (8%) volt a mintegy 320 ezer magyarországi cigány lakosság megoszlása. A vizsgálat eredményei csak 5 év múlva, a Szociológiai Kutatóintézet belső kiadványaként láttak napvilágot,⁹ illetve a kutatáshoz kapcsolódó tanulmányoknak csak egy része jelenhetett meg különféle folyóiratokban. Később is sokan és sokféleképpen hivatkoztak a Kemény István nevével fémjelzett vizsgálat eredményeire, mind az állampárt legfelsőbb szerveinek jelentéseiben, mind az alsóbb, miniszteriális szinteken felbukkantak felismerhető részletek az anyaggyűjtésből.

Az 1961-es PB határozatot 1979-ben követte egy hasonló átfogó anyag, mely „Az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának jelentése a Politikai Bizottságnak a magyarországi cigány lakosság helyzetéről”¹⁰ címet viselte. Itt még mindig a korábbi elvet ismétlik meg, melynek értelmében a cigányok nem tekinthetők nemzetiségnek, hanem olyan etnikai csoportnak, amely fokozatosan beilleszkedik a társadalomba. A fennmaradt PB-jegyzőkönyv a dokumentumkötet legizgalmasabb fejezete, az egyetlen olyan forrásközlés, amely egy valódi vitát tár az Olvasó elé!¹¹ A summázatot természetesen a pártfőtitkár, Kádár János adja, mikor meghatározza, mi kerüljön a lezáró szövegbe: „Etnikum: — azt mondom — a kormánynyilatkozatban persze nem kell bevenni, de a belső határozatban legyen benne világosan —, nyugodtan mondjuk ki, hogy a cigánylakosság nem nemzetiség, de etnikum, amely fokozatosan integrálódik a társadalomba: sőt van még egy másik fogalom is, asszimilálódik. Ezt kell leírni és kész!” S a végén a verdikt nagyon jellemző: „Nézzék át az anyagot, a tennivalókat is. Ami ideális és szép, ne írjuk be, mert nem tudjuk megcsinálni. Folytatni kell a munkát. Mindenféle közbülső formát igénybe kell venni, alkalmazni kell.

napos konferenciát rendeztek a közelmúltban. (Újragondolt szegénység. Konferencia Kemény István emlékére, Blinken OSA Archivum, 2016. szeptember 27–28.)

9 Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó, 1971-ben végzett kutatásról. MTA Szociológiai Kutató Intézetének Kiadványai, Budapest, 1976.

10 „Egyértelmű, hogy a cigányok nem tekinthetők nemzetiségnek.”... i. m. (MNL OL M-KS-288.f.5/1979/770. ö. e.) 262–271. p.

11 Uo. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság üléséről, Budapest, 1979. április 18. (MNL OL M-KS-288.f. 5/1979/770. ö. e.) 251–261. p.

A lakásnál is. Hirtelen megszüntetni a telepeket nem lehet. Igazítsanak egy kicsit az anyagon.”¹²

Ha tovább lapozunk a kötetben, a `80-as években készült vitaanyagokhoz, azokból már kiolvasható a korábbi határozatok egyes pontjainak kritikai felülvizsgálata. Erre utal a Szerző a dokumentumok elé írt mintegy 30 oldalas bevezetésében („A pártállam cigánypolitikája — A szektorális cigánypolitikától a kényszerasszimilációs cigánypolitika kritikájáig”) is. Hajnóczky Tamás jól vázolja fel a szaktudósok számára /is/ a témában elérhető ismereteket.

A PB 1988-ban hatályon kívül helyezte az 1961-es és 1979-es, cigányságról szóló határozatának azon a részét, amelyben a „cigányságot etnikai csoportnak minősíti és elveti nemzetiségként való kezelésüket. Ez politikai oldalról lehetőséget ad arra, hogy a törvény életbelépését követően magukat cigánynak valló állampolgárok megbízásából szervezeteik kezdeményezhessék nemzetiséggé válásukat.”

A kötetbe foglalt egész korszak, több mint három évtized, a cigány-probléma megoldásának folyamatos keresésével telt. A rendszerváltás hajnalán a PB-nek már volt olyan szándéka, hogy egy újonnan megszületendő magyarországi nemzeti törvényben a cigányokat is a Magyarországon élő nemzetiségek közé sorolja.

A forráskiadvány a dokumentumokat — az ilyen típusú iratközlések szabályainak megfelelően — kronologikus sorrendben ismerteti. A használatát tartalom- és rövidítésjegyzék segíti. Talán az irodalomjegyzék lett volna célszerű kiegészíteni olyan fontos szerzők munkáival, mint Szuhay Péter¹³, vagy Pomogyi László¹⁴.

A Szerző a rendszerváltásig jut el művében, a recenzens egy kicsit tovább, egy olyan országot lát maga körül, ahol a szolidáris társadalmi segítség és ésszerű analízis helyett a közöny uralkodik el.

B. Kádár Zsuzsanna

12 Ld. erről *Hajnóczky Tamás*: Kádár János megjegyzései a „cigánykérdéshez” In: *Kritika*, 44. (2015) 9–10. sz. 12–13. p.

13 *Szuhay Péter*: *A magyarországi cigányok kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája*. Panoráma, Budapest, 1999.

14 *Pomogyi László*: *Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon*. Osiris — Századvég, Budapest, 1995.